

J. MINKEVIČIUS

APIE KAI KURIUOS SOCIALISTINĖS VISUOMENĖS PRIEŠTARAVIMUS

Prieštaravimų problema buvo ir bus aktuali visoje filosofijos istorijoje. Tą aktualumą sąlygoja jos taikomoji reikšmė visuomeniniams santykiams, kur vyksta interesų kova.

Iš visų mąstytojų, nagrinėjusių šią problemą, Hegelis pirmasis argumentuotai kvalifikavo prieštaravimą kaip centrinę dialektikos kategoriją, pavaizdavęs ją universalia objektyvia logine forma. Prieštaravimą jis laikė išsamiausiu daikto konkretumo apibrėžimu ir visokio savaiminio judėjimo principu, bet ši racionali idėja slėpė abstrakčioje, spekuliatyvios konstrukcijos schemoje.

K. Marksas demistifikavo Hegelio dialektiką ir sukūrė mokslinį filosofijos metodą, kuriame nepaprastai svarbią vietą užima dialektinė prieštaravimų teorija. Objektyviuose tikrovės prieštaravimuose Marksas išvėlgė jos revoliucinio, kritinio supratimo šaltinį. Jis rašė, jog prieštaravimo atskleidimas ir sprendimas bet kurioje istorinėje formoje „yra vienintelis istorinis jos irimo ir naujos susidarymo kelias“¹.

V. Leninui prieštaravimas yra „*pažinimo dėsnis (ir objektyvaus pasaulio dėsnis)*“, „visų pasaulio procesų pažinimo jų „savijudoje“, jų spontaniškame vystymesi, jų gyvame gyvenime sąlyga“².

Taigi, marksistiniu-lenininiu požiūriu prieštaravimų dialektika suteikia teorijai ir praktikai tikrąją revoliucinę, kritinę-kūrybinę prasmę.

Tarybinėje filosofijoje prieštaravimų problema, ypač liečiant socialistinę visuomenę, nėra pakankamai išnagrinėta. Tiesa, socialistinės visuomenės prieštaravimų klausimu jau yra išleista įdomių ir vertingų veikalų, surengta kelios diskusijos, kuriose buvo iškelta daug racionalių minčių.

Nemaža šiuolaikinių buržuazinių filosofų mėgaujasi socializmo ir dialektikos priešpastatymu. Jie teigia, kad dialektika socializme mirštanti,

¹ K. Marksas, Kapitalas, t. I, V., 1957, p. 435.

² V. Leninas, Raštai, t. 38, p. 345—346.

nes jame esą neigiami prieštaraivimai, arba socializmas mirštąs, nes jame nesą dialektikos. Tokiu manipuliavimu sąvokomis, aišku, norima falsifikuoti tikrąją padėtį.

Kasdieniškoje, nefilosofinėje apyvartoje pačiai prieštaraivimo sąvokai neretai suteikiama formali loginė ar net vulgari prasmė: su ja susiejami tik įvairūs neigiami visuomenės gyvenimo reiškiniai. Žinoma, yra nemaža „blogų“ mąstymo bei praktikos prieštaraivimų, bet tai dar nereiškia, jog ignoruotina ar net netoleruotina pati prieštaraivimų dialektika. Priešingai, socialistinės bei komunistinės statybos, visuomeninių santykių vystymo, žmogaus auklėjimo uždaviniai reikalauja nepaprasto dialektinio išvalgumo į giluminius mūsų visuomenės procesus, jų vidinių prieštaraivimų suvokimo.

Čia pateikiamos mintys, aišku, nepretenduoja įvykdyti tokio reikalavimo. Šio straipsnio tikslas pasikeisti tik kai kuriais samprotavimais, liečiančiais plačiai žinomus ir, tur būt, nemažai rūpimus klausimus.

Kaip žinoma, socialiniai prieštaraivimai skirstomi į antagonistinius ir neantagonistinius. Socialistinės visuomenės prieštaraivimai yra neantagonistiniai. Jie nėra priešingų klasių kolizijos. Jų buvimas ir sprendimas negriauna esamos socialinės sistemos. Priešingai, nuolatinis prieštaraivimų sprendimas ir toks pat nuolatinis jų „atgaminimas“ daro esamos sistemos judėjimą savaeigiu ir progresyviu.

Taigi prieštaraivimų dialektikoje nėra klausimo, ar prieštaraivimai „geras“ reiškinys ar „blogas“. Ji turi reikalą su objektyviais, realiais prieštaraivimais, ir vienintelis jos interesas yra juos pamatyti, paaiškinti ir spręsti progresyvaus judėjimo naudai. „Dialektinei filosofijai,— rašė F. Engelsas,— nieko nėra galutinio, absoliutaus, švento; visur kur ji mato nykimo žymę, ir niekas negali prieš ją atsilaikyti, išskyrus nenutrūkstamą atsiradimo ir nykimo procesą, begalinį kilimą nuo žemesnio į aukštesnį. Ji pati tėra to proceso atspindys mąstančiose smegenyse“³.

Kalbant apie neantagonistinius socializmo prieštaraivimus, pabrėžti-na, jog turima galvoje tokie prieštaraivimai, kurių turinį sudaro esminiai socialiniai šios santvarkos reiškiniai. Todėl socialistinės visuomenės prieštaraivimų problema negali būti pakeista nei jos prieštaraivimų su gamta, nei su kapitalistiniu pasauliu klausimais. Specifiniai socializmo prieštaraivimai taip pat negali būti suvesti į tuos socialinius reiškinis, kurie yra susiję su istoriniu konkrečios šalies palikimu arba su subjektyvaus

³ F. Engelsas, Liudvigas Feuerbachas ir klasikinės vokiečių filosofijos pabaiga, V., 1967, p. 8.

faktoriaus klaidomis. Jeigu viso to ir nebūtų, socializmas ir komunizmas vis tiek vystytųsi dėl savo vidinių prieštaravimų.

Kiekviena socializmo forma yra sudėtingas istorinis procesas su visomis jo konkrečiomis sąlygomis bei faktoriais — praeities palikimu, ekonominiu bei kultūriniu lygiu, visuomenės dvasiniu gyvenimu bei jos psichologija, subjektyvaus faktoriaus jėga bei silpnybėm, kapitalizmo, imperializmo bei apamai tarptautinių santykių faktorium. Tai negali neturėti poveikio visiems socializmo procesams, jo prieštaravimams, tų prieštaravimų pažinimui ir sprendimui.

Socialistinės visuomenės prieštaravimų pasireiškimo diapazonas yra platus, o jų laipsnis — įvairus. Jie yra būdingi visoms visuomenės sferoms — ekonomikai, socialiniams santykiams, dvasiniam gyvenimui. Jie gali pasireikšti ūkiskaitos principo pažeidimu atskiroje įmonėje arba vertės dėsno pažeidimu visame liaudies ūkyje, draugišku lenktyniavimu darbe arba kova su nusikaltimais, nuomonių kova moksline tyrimuose arba kova su religiniu fanatizmu, tamsybiškumu ir t. t.

Ryšium su tuo pabrėžtina, kad nors socializmui, kaip gamybinių santykių sistemai, socialiniai antagonizmai iš esmės nėra būdingi, bet tai dar nereiškia, jog visi jo prieštaravimai yra sprendžiami prieštaraujančių pusių interesų bendrumo pagrindu. Jokie antvisuomeniniai reiškiniai nėra suderinami su visuomenės interesais. Prieštaravimas tarp dorų visuomenės narių, iš vienos pusės, ir vagių bei chuliganų, alkoholikų ir darbo drausmės ardytojų, karjeristų bei šmeižikų — iš kitos, negali būti išspręstas ribų tarp jų išnykimo keliu. Antvisuomeniniai elementai turi būti įveikiami. Tas pat ir ideologinėje bei apskritai dvasinėje sferoje: mokslinė pasaulėžiūra įveikia religiją bei kitus prietarus, internacionalizmas — nacionalizmą bei šovinizmą, kūrybinė mintis — dogmatizmą.

Priklausomai nuo šitokio pobūdžio prieštaravimų aštrumo jų sprendimo (vienos pusės įveikimo) būdai ir priemonės yra taip pat plataus ir įvairaus diapazono — nuo visuomeninės nuomonės poveikio iki izoliavimo ar net fizinio sunaikinimo, nuo loginės ar etinės argumentacijos iki žodžio laisvės apribojimo.

Greitas ir lengvas praeities („igimtų“) ir naujai atsiradusių „dėmių“ įveikimas bus galimas tik tokios socialinės santvarkos pagrindu, kur žmogus ir visuomeniniai santykiai neturės jokių susvetimėjimo elementų (biurokratizmo, formalizmo, pataikavimo, konformizmo ir pan.), kuriai bus būdinga aukšta intelektualinė, etinė ir estetinė kultūra. Suprantama, pavyzdžiui, jog religija gali būti įveikta ne kulto aparato likvidavimu ar apribojimu, ne tikinčiųjų administravimu ar vien tik švietimu, bet visuo-

menės ir asmenybės dvasinių poreikių struktūros pakeitimu, religinių iluzijų poreikio „nuėmimu“. Kaip pastebėjo K. Marksas, religija „paverčia žmogiškąją esmę *fantastine tikrove*“, kai „*žmogiškoji esmė neturi tikros tikrovės*“⁴.

Priešingai antagonistinei kovai, neantagonistiniai prieštaravimai sprendžiami, ne likviduojant jų vienybę, bet ją vystant. Čia glūdi socializmo pranašumas, palyginus jį su antagonistinėmis formacijomis. Todėl nesusipratimas yra priešpastatyti *prieštaravimo* ir *vienybės* sąvokas. Tikrovėje pati vienybė yra priešaringa. Pavyzdžiui, socialinė, politinė, idėjinė ar moralinė visuomenės vienybė yra ne absoliučiai tapatinga, ne sustingusi, bet gyva, pasireiškianti įvairybėje. Joje veikia ir ekonominiai, ir kultūriniai, ir nacionaliniai, ir šeimyniniai, ir asmeniniai, ir psichologiniai bei kitokie faktoriai. Moralinė-politinė tarybinės visuomenės vienybė, idėjinis susitelkimas, jos tautų draugystė susidarė ne stichiškai, tos idėjos veikia ne automatiškai; visa tai yra Komunistų partijos politikos, vadovavimo visuomeniniams procesams rezultatas. Dabartiniu metu darbininkų klasės, tarptautinio komunistinio judėjimo, visų pažangiųjų jėgų vienybė yra vienas svarbiausių veiksnių kovoje prieš imperializmą, už taiką, demokratiją ir socializmą.

Socializme esantys prieštaravimai yra dviejų tipų. Vieni iš jų būdingi tik socializmo fazei (jie liečia istorinio paveldėjimo reiškinius: *tam tikrą* darbo pasidalijimą, klasinius santykius, kaimo ir miesto, fizinio ir protinio darbo santykius, politinę struktūrą, demokratijos ir centralizacijos santykį ir t. t.), kiti — visai komunistinei formacijai (gamybinių jėgų ir gamybinių santykių sąveika, gamybos ir vartojimo, bazės ir antstato, objekto ir subjekto, asmenybės ir visuomenės santykiai ir t. t.).

Čia paliesime tik kai kuriuos antrojo tipo prieštaravimus.

Suprantama, jog, kalbant apie socializmo prieštaravimus, visų pirma kreipiamas dėmesys į jų pasireiškimą svarbiausioje visuomenės gyvenimo ir veiklos sferoje, būtent gamyboje, ir jos sąlygojamuose socialiniuose santykiuose. Socialistinio gamybos būdo pagrindu yra panaikinti klasiniai antagonizmai ir žmogaus eksploatacija, pašalinti gamybinių jėgų vystymąsi varžantys veiksniai. Tačiau gamybinių santykių ir gamybinių jėgų atitikimo dėsnis ir čia nepaneigia jų priešaringumo. Visuomeninė nuosavybės forma pati savaime dar nenulemia neriboto gamybos progreso. Štai kodėl gamybos priemonių suvisuomeninimo laipsnis, gamybos organizavimas ir valdymas, gamintojų skatinimas, ekonominių svėrų

⁴ K. Marksas, F. Engelsas, Apie religiją, V., 1958, p. 31—32.

efektyvumas (nacionalizacija ir kooperacija, MTS, liaudies ūkio tarybos ir gamybos šakų ministerijos, materialinis suinteresuotumas, dabartinė ekonominė reforma ir t. t.) buvo ir lieka ypač svarbiomis ir sudėtingomis TSRS ir kitų socialistinių šalių gamybos vystymo problemomis.

Gamybos ir vartojimo santykio prieštaravimas yra būdingas visoms visuomenės vystymosi pakopoms. Žemesnėse civilizacijose tas prieštaravimas mažesnis, nes ten visuomenės poreikiai nedideli, ir atvirkščiai: dideli visuomenės poreikiai materialinėje ir dvasinėje sferoje yra aukštos jos kultūros ir civilizacijos rodiklis. Socializmas ir komunizmas kaip tik skatina tokius neribotus poreikius žmogiškąja, o ne vulgariąja jų prasme. Čia glūdi varomoji progreso jėga. Kaip rašė K. Marksas, „tautų poreikiai patys yra lemiamoji jų patenkinimo priežastis“⁵.

Antagonistinėse formacijose gamybos ir vartojimo sąveikoje pasireiškia gamintojų išnaudojimas, jų sukurtų gėrybių naikinimas ar neracionalus panaudojimas. Išvystytame kapitalizme, tame tarpe aukšto gyvenimo lygio šalyse, perprodukcija neretai lydi pauperizmo. Socializme vartojimas yra tiesiogiai proporcingas gamybai. Prieštaravimas tarp nuolat augančių (iš esmės neribotų) visuomenės poreikių ir istoriškai riboto gamybos išvystymo lygio yra varomoji jos progreso jėga, o tuo pačiu ir nesibaigiantis procesas.

Socializmas įtvirtina socialinę lygybę, bet nevisapusišką. Čia yra pašalinami tiksliai klasiniai antagonizmai, antagonizmai tarp kaimo ir miesto, fizinio ir protinio darbo, gamybos ir vartojimo. Nelygybė tarp jų pirmojoje komunizmo fazėje lieka. Pats socializmo principas „iš kiekvieno — pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal darbą“ reiškia nelygybę lygybėje. Visi visuomenės nariai yra lygūs gamybos priemonių nuosavybės atžvilgiu, bet jie nėra lygūs vartojimo reikmių patenkinimo atžvilgiu. Tai priklauso ne tik nuo gamybinio visuomenės pajėgumo (kas, žinoma, svarbiausia), bet ir nuo subjektyvių visuomenės valdymo bei gėrybių paskirstymo faktorių. Pavyzdžiui, pas mus paskirstymas eilėje barų nėra pagrįstas nei ekonomiškai, nei morališkai.

Arba moters padėtis, nežiūrint visų jos pranašumų socialistinėje sistemoje. Darbo pasidalijimas tebėra moters nenaudai. (Čia turima galvoje ne tik moters pavergimas namų ruošai, laisvalaikio paskirstymas jos nenaudai, bet ir jos įtraukimas į tokias gamybos sferas ir pajungimas tokiai darbo bei užimtumo reglamentacijai, kuri riboja natūralias jos funkcijas šeimoje ir visuomenėje.) Labai sunkus ir sudėtingas yra kelias

⁵ Ten pat, p. 35.

į savo žmogiškosios esmės realizavimą tai visuomenės daliai, kuri yra žmogiškosios gyvybės saugotoja, žmonijos generacijų tęsėja, pirmoji pedagogė, betarpiška gėrio ir grožio jausmų ugdytoja.

Poreikiai nuolat pralenkia jų patenkinimą, o tai reiškia, jog visuomenei visada ko nors truks. Ir komunizme poreikiai bus nepaprastai dideli. Svarbiausia, pasikeis jų kokybė, struktūra. Pagrindinis poslinkis bus į dvasinės kultūros sferą, į visų asmenybės potencialų realizavimą. Dabar dar žmonija eikvoja didžiulę savo fizinės, protinės ir emocinės energijos dalį biologinei savo egzistencijai užtikrinti.

Arba asmenybės ir visuomenės santykiai. Jie visų pirma priklauso nuo pačios visuomenės struktūros ir žmogaus padėties joje. Asmenybė yra kartu ir visuomeninių santykių subjektas, ir jų produktas. K. Marksas išaiškino žmogaus esmę, remdamasis visuomeninių santykių, visuomenės ekonominės ir politinės struktūros analize, norėdamas ne tik paaiškinti asmenybę, kaip šių objektyvių istorinių faktorių produktą, bet visų pirma nurodyti kelią į žmogaus emancipaciją iš jį pavergiančių visuomeninių santykių, kad žmogus pasidarytų tikruoju istorijos subjektu. „*Istorija nieko nedaro <...>!* Ne „istorija“, bet *žmogus*, tikras, gyvas žmogus,— štai kas viską daro <...>. „Istorija“ nėra kažkokia ypatinga asmenybė, kuri naudoja žmogų kaip priemonę savo tikslams pasiekti. Priešingai, istorija yra *ne kas kita*, kaip savo tikslų siekiančio žmogaus veikla“ ⁶.

Tik komunizmas bus visuma tokių visuomeninių santykių, kurie atvers asmenybei galimumą viešpatauti savo veiksmų ir likimo atžvilgiu. Asmenybės ir visuomenės santykiai tuomet bus harmoningi: laisvas kiekvieno vystymasis bus visų laisvo vystymosi sąlyga ⁷.

Naujosios formacijos socializmo fazėje asmenybės laisvė visoje eilėje sferų, pirmiausia darbo pasidalijime, yra ribota. Asmeniniai ir visuomeniniai interesai, nors vieni kitų atžvilgiu ir nebūdami antagonistiški, nėra tapatingi. Jų atitikimas paprastai nėra betarpiškas, bet yra sąlygojamas eilės tarpinių faktorių. Šis faktiškas prieštaravimas papildomas dar jo loginio ir psichologinio suvokimo sunkumo.

Žmogus, kaip visuomenės narys, visuomet yra daugelio įvairių socialinių funkcijų atlikėjas. Tokių jo funkcijų daugiau yra visuomenėje, dar nepasiekusioje socialinės lygybės, visuomenėje, kurioje yra sudėtinga žmonių valdymo sistema, kur pats visuomenės „organizmas“ yra

⁶ K. Marksas ir F. Engelsas, Šventoji šeima, V., 1960, p. 102.

⁷ K. Marksas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. I, V., 1949, p. 27.

sudėtingas ir milžiniškas. Socialistinės visuomenės socialinėje struktūroje, visuomeninių santykių ir žmonių bendrumo formose, darbo pasidalijime, valdymo sistemoje asmenybė pasireiškia kaip darbininkas ar tėvas, studentas ar saviveiklininkas, lietuvis ar teisininkas, girtuoklis ar nuomininkas, pilietis ar kaimynas, mergina ar laureatas, režisierius ar kalinys, katalikas ar išradėjas ir t. t. ir pan. Šitame funkcijų persipynime žymi jų dalis tenka subordinuotų santykių sferai, kur vienas žmogus atlieka vedėjo, pirmininko, valdytojo, sekretoriaus, ministro, brigadininko, viršininko, direktoriaus, vadovo, prezidento, mokytojo, gydytojo, teisėjo, milicininko ir panašias funkcijas kitų atžvilgiu. Visa tai reiškia asmenybės ir visuomenės santykių komplikuotumą. Tokiomis aplinkybėmis tikrai žmogiškas individų bendravimas yra apsunkintas, nebetarpiškas.

Tik visiškos socialinės lygybės visuomenėje, kur žmonių valdymas bus pakeistas daiktų valdymu, kur įsigalės visuomeninė savivalda, kur kiekvieno laisvas vystymasis duos aukščiausią visų laisvo vystymosi sintezę, visapusiška asmenybės ir visuomenės sąveika pasireikš savo betarpišku pilnumu, tuo pačiu bus įveiktas siauras, vienpusiškas požiūris į žmogų.

Šiuolaikinės civilizacijos sąlygomis asmenybę veikia daug naujų arba sustiprėjusių senų faktorių. Tai technizacija, specializacija, formalizacija, urbanizacija, dinamizacija, informacija, komunikacijos, laisvalaikis, kolektyvizmas ir t. t. Tokiomis aplinkybėmis iškyla naujos žmogaus problemos, pvz., nauja krūvio, tenkančio nervų ir raumenų sistemoms, proporcija, kitokios psichinės struktūros formavimasis, žmogaus ryšių su gamta išlaikymas, individualybės kūrybingumas ir t. t.

Visų socialistinės visuomenės prieštaravimų sistemoje nepaprastai svarbią vietą užima prieštaringi santykiai tarp subjekto ir objekto.

Amžiname prieštaravime tarp subjekto ir objekto iš esmės yra sprendžiamas žmogaus būties klausimas. Šitame prieštaravime yra žmonijos likimas, juo yra persunkta visa visuomenės istorija; nuo to prieštaravimo sprendimo kiekvienoje epochoje, kiekvienoje kartoje priklauso žmonijos ateitis.

Socializme atsiranda kokybiškai naujas subjektyvaus ir objektyvaus faktoriaus santykis: pirma, subjektyvus faktorius praranda antagonistinį pobūdį, būdingą visai ankstyvesnei visuomenės istorijai; antra, nepaprastai išauga subjektyvaus faktoriaus vaidmuo; trečia, objektyvios tikrovės atsispindėjimas subjekte darosi vis adekvatesnis. Čią glūdį didžiu-

lis socialistinės visuomenės pranašumas. Šituo pagrindu ir vyksta „šiuolis iš būtinybės viešpatijos į laisvės viešpatiją“⁸.

Komunizmas (ir jo pradinė fazė — socializmas) — tai pirmoji istorijoje visuomeninė-ekonominė formacija, kuriama ir vystoma sąmoningai: visa ekonomika programuojama, o socialiniai santykiai reguliuojami, kultūra vystoma, asmenybė ugdoma kryptingai *visos visuomenės mastu*.

Mokslo ir technikos, bendrosios ir techninės gamintojų kultūros, visų gamybinių jėgų vystymas, esant visuomenei gamybos priemonių nuosavybei, įgalina vis didesniu mastu ir efektyviau spręsti prieštaravimą tarp gamtos ir visuomenės pastarosios naudai. Buržuazinėje civilizacijoje šio prieštaravimo sprendimas yra susijęs su gamybinių jėgų griovimu, kurį sukelia kapitalo interesai, antihumaniškas mokslo ir technikos panaudojimas.

Tačiau svarbiausia subjektyvių ir objektyvių faktorių susidūrimo sfera yra visuomeniniai procesai. Marksizmo-leninizmo teorija, ja pagrįsti humanitariniai mokslai atskleidžia visuomenės vystymosi tendencijas konkrečiose laiko ir vietos aplinkybėse. Tai įgalina visuomenę reguliuoti jos pačios istorinį procesą. Tas reguliavimas realizuojamas Komunistų partijos veiklos dėka, valdymo aparato, viso materialinio ir ideologinio antstato pagalba.

Subjektyviame faktoriuje, be visuomenės sąmoningumo ir kūrybinio aktyvumo (turint galvoje aukštą jos bendrą ir gamybinę kultūrą), ypač svarbus vaidmuo tenka valdymo aparatui. Įvairiose aparato grandyse kartais pasireiškia subjektyvizmas bei voliuntarizmas ir susijusios su juo klaidos. Aparatas niekad nėra nuo jų garantuotas jau vien dėl gnoseologinio pobūdžio priežasčių. Visų pirma yra neįmanomas absoliutus visos tikrovės, jos prieštaringo sudėtingumo, jos vystymosi tendencijų, persipynusių visuomenės interesų pažinimas. Be to, pačiam valdymo aparatui (kaip ir visam subjektyviam faktoriui) būdingi vidiniai prieštaravimai. Jame esama inercijos, rutinos, konservatyvių jėgų. Todėl ir jame vyksta kova tarp naujo ir seno.

Valdymo aparatas (kaip ir visas antstatas) gali atlikti savo funkciją savo santykinio autonomiškumo dėka. Todėl subjektyviam faktoriui ir yra būdingas bei būtinas tam tikras autonomiškumas. Tačiau šitame jo autonomiškume, esant neadekvačiam (nepakankamai tiksliam) pažinimui, slypi biurokratizmo, formalizmo, perdėto administravimo ir panašių reiškinių pavojus. Aparate atsiranda jo vidinis interesas. Darbo pasidaliji-

⁸ F. Engelsas, *Anti-Diuringas*, V., 1958, p. 244.

mas ir specializacija riboja aparato žmones, vienpusiškai juos orientuoja. Pavyzdžiui, organai, vadinami administraciniais, įgalioti kovoti su antl-visuomeniniais reiškiniais ir visokiomis mūsų gyvenimo negerovėmis, nėra garantuoti nuo žiūrėjimo į žmogų tik per savo veiklos specifikos prizmę, nuo siauro, vienpusiško visų reiškinų vertinimo, nėra garantuoti nuo polinkio į besaikį administravimą. Arba pamokslavimas ir moralizavimas, konkrečios, dalykiškos veiklos pakeitimas vien abstrakčiais šukiais ideologinio poveikio sferoje irgi yra gimdomi tos sferos specifikos.

Ne tik filosofiniu, bet ir etiniu požiūriu subjektyviam faktoriui būdingi vidiniai prieštaravimai. Esant žmonių nelygybei vartojimo srityje, nepakankamam moralinės kultūros lygiui ir kitoms sąlygoms, materialiniai ir idėjiniai interesai gali įgyti neigiamą pobūdį. Tose aparato grandyse, kur trūksta demokratijos, kur nėra natūralios kadrų atrankos, gali atsirasti dirva karjerizmui, pataikavimui, garbės troškimui, nemokšiskumui, nekompetentiškumui, vietininkiškumui ir pan.

Galimybė sąmoningai spręsti subjektyvių ir objektyvių faktorių prieštaravimus socializme yra jo progreso šaltinis. Tai didelis socializmo pranašumas. Tačiau šis sąmoningumas nėra savaiminis reiškinys, jis nekyla iš subjektyvių ir objektyvių faktorių vienybės automatiškai. Vaisingos žmonių veiklos sąlyga yra ta, kad subjektyvioji pusė (žmonės) vis adekvačiau pažįsta objektyviąją pusę. Gyvenimo tikrovė visada turi būti nuolatiniu ir geriausiu mokytoju.

„Neužtenka, kad mintis veržiasi į įgyvendinimą, pati tikrovė turi veržtis į mintį“⁹, — rašė K. Marksas. Socialistinė tikrovė sukelia nepaprastą minties poreikį. Socializmas pagimdė mokslinio socialinių procesų valdymo galimumą ir būtinumą. TSKP Centro Komiteto ataskaitiniame pranešime Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XXIII suvažiavimui buvo pabrėžta: „Nė vienai visuomenei nebuvo taip reikalinga mokslinė teorija, kaip socialistinei visuomenei <...>. Visuomeninių mokslų vystymas ir jų rekomendacijų diegimas į praktiką atlieka tokį pat svarbų vaidmenį, kaip ir visų kitų gamtos mokslo šakų laimėjimų panaudojimas materialinės gamybos sferoje bei vystant liaudies dvasinį gyvenimą“¹⁰.

Moksliskas (adekvatus) objektyvios tikrovės pažinimas galimas tik tada, kai subjektyviam faktoriui yra būdingas dialektiškas mąstymas, pakankamas intelektualinės ir moralinės kultūros lygis, mokslinis kritiškumas veikloje. Žinoma, į mokslinio tyrimo objektą turi įeiti ir pat

⁹ K. Marksas, F. Engelsas, Apie religiją, p. 40.

¹⁰ TSKP XXIII suvažiavimo medžiaga, V., 1966, p. 89.

subjektyvusis faktorius. Būdamas mokslinės, kritinės minties kūrėjas, jis kreipia tą mintį ir į save. Be dialektikos ir kitų mokslų, be moralės, be kultūros aplamai — idėjiškumas, politinis sąmoningumas, partiškumas negali būti tikri, be šito jie bus primityvūs, suvulgarinti, kompromituojantys pačius marksizmo-leninizmo principus.

Sėkmingas prieštaravimo tarp subjekto ir objekto sprendimas yra laidas visiems kitiems socialistinės visuomenės prieštaravimams atskleisti ir spręsti. Visi gamybiniai bei ekonominiai, politiniai bei socialiniai santykiai, visos ideologijos bei kultūros sferos, pagaliau žmogus, kaip centrinė komunizmo kūrimo problema, turi būti nuolatinio mokslinio, kritinio pažinimo, vertinimo ir veiklos objektas.